

Валентина Любчук*кандидат соціологічних наук, старший викладач кафедри соціології та соціальної роботи
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк)***Valentina Liubchuk***Candidate of Sociological Sciences, Senior Lecturer of the Department of Sociology and Social Work Faculty of
Social Sciences Lesya Ukrainka Eastern European National University.*

ЦЕРКВА ЯК АГЕНТ РЕЛІГІЙНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ

У статті проаналізовано особливості функціонування Церкви як агента релігійної соціалізації особистості. На основі аналізу результатів якісного дослідження, проведеного серед молодих прихожан християнських церков у 2013 році за авторською методикою, виявлено, які механізми застосовуються Церквою для поширення релігійних цінностей в українському суспільстві. З'ясовано, що Церква залучає прихожан до активного церковного життя за посередництвом як культових, так і позакультових практик. Для засвоєння релігійних норм та цінностей Церква впроваджує такі напрями позакультових практик, які є актуальними та цікавими для молоді. Підкреслено, що найбільшою активністю у запровадженні позакультових практик відрізняються протестанти. Зазначена роль сім'ї та сімейних цінностей у засвоєнні молоддю релігійних норм, у її ставленні до Церкви, довіри до неї. З огляду на результати кількісного соціологічного дослідження, проведеного у 2017 році Центром Разумкова, зафіксовано високий рівень довіри до Церкви як соціального інституту, особливо на Заході України. Відмічено, що Церква активно бере участь у вирішенні актуальних соціальних проблем, зокрема здійснює заходи, спрямовані на надання допомоги різним категоріям населення, в тому числі вимушеним переселенцям та родинам воїнів АТО. Найбільш позитивно діяльність Церкви у цьому напрямку оцінюється на Заході України, найменш - на Сході та Півдні нашої країни.

Ключові слова: релігійна соціалізація, агент соціалізації, Церква, культові практики, позакультові практики.

В статье проанализированы особенности функционирования Церкви как агента религиозной социализации личности. На основе анализа результатов качественного исследования, проведенного среди молодых прихожан христианских церквей в 2013 году по авторской методике, выявлено, какие механизмы используются Церковью для распространения религиозных ценностей в украинском обществе. Выяснено, что Церковь привлекает прихожан к активной церковной жизни посредством как культовых, так и внекультовых практик. Для усвоения религиозных норм и ценностей Церковь внедряет такие направления внекультовых практик, которые актуальны и интересны для молодежи. Подчеркнуто, что наибольшей активностью в проведении внекультовых практик отличаются протестанты. Определена роль семьи и семейных ценностей в усвоении молодежью религиозных норм, в её отношении к Церкви, доверии к ней. На основе результатов количественного социологического исследования, проведенного в 2017 году Центром Разумкова, зафиксирован высокий уровень доверия к Церкви как социальному институту, особенно Запада Украины. Отмечено, что Церковь активно участвует в решении актуальных социальных проблем, в частности осуществляет мероприятия, направленные на оказание помощи различным категориям населения, в том числе вынужденным переселенцам и семьям воинов АТО. Наиболее положительно деятельность Церкви в этом направлении оценивается на Западе Украины, наименее - на Востоке и Юге нашей страны.

Ключевые слова: социализация, агент социализации, Церковь, культовые практики, внекультовые практики.

The Church peculiarities as an agent of religious socialization is analyzed in article. In 2013 the author conducted a qualitative study of young parishioners of Christian churches. It is revealed which mechanisms are used by the Church to spread religious values in Ukrainian society. It is ascertained that the church involves parishioners to active church life through mediation of both cultic and out-cultic practices. For the assimilation of religious norms and values, the Church introduces such directions of out-cultic practices which are relevant and interesting for young people. Protestants are the most active in the implementation of out-cultic practices is emphasized. The role of family and family values in the assimilation of young people in religious norms, in her attitude toward the Church, and in her trust in her, is mentioned. Taking into account the results of a quantitative sociological research conducted in 2017 by the Razumkov Center, a high level of trust in the Church as a social institution has been recorded, especially in the West of Ukraine. Church actively participates in solving actual social problems, in particular, it is carrying out measures aimed at assisting various categories of the population, including for forced migrants and families of ATO soldiers is noted. The most positive activity of the Church in this direction is estimated in the West of Ukraine, least in the East and South of our country.

Keywords: socialization, agent of socialization, church, cultic practices, out-cultic practices.

Сучасні події в Україні актуалізують необхідність формування певної духовної платформи, що могла б об'єднати українське суспільство та сприяти його моральному зростанню. Серед соціальних інститутів, які мають опікуватися вирішенням цієї гострої проблеми, вагому роль має відігравати (і, безумовно, вже відіграє) Церква, долучаючись до формування високих моральних та духовних якостей українців. Про вплив Церкви на зазначені процеси свідчать результати деяких соціологічних досліджень [1, 2].

Перш ніж звернутися до аналізу даних, отриманих у межах таких досліджень, зазначимо, що релігійну соціалізацію ми визначаємо як процес засвоєння (інтеріоризації) особистістю релігійних норм та цінностей, зразків поведінки віруючої людини, її стилю життя тощо. Головним суб'єктом релігійної соціалізації є Церква, зокрема культові та поза культові практики, до яких вона вдається, здійснюючи роботу серед прихожан та населення в цілому.

Аналіз публікацій з обраної нами проблеми свідчить про те, що вивченню релігійної соціалізації присвячені праці як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. У контексті проблематики даної статті особливої уваги заслуговують напрацювання таких дослідників, як В. Безрогов (пріоритетом у розумінні феномену релігійної соціалізації він вважає ритуальну, організаційну або доктринальну віроповчальну сторону релігійної традиції [3]), Г. Сабірова (її роботи присвячені аналізу особливостей релігійної соціалізації в ісламі [4]), Л. Іпатова, В. Чеснокова (дослідження релігійної соціалізації воцерковлення у православ'ї), А. Сергеев (порівняльний аналіз релігійної соціалізації в Росії та Німеччині [5]), І. Кон (дослідження релігійної соціалізації як процесу засвоєння індивідом релі-

гійних цінностей і норм [6]). Серед сучасних українських науковців до проблеми релігійної соціалізації звертаються, зокрема, В. Докаш (дослідження особливостей соціалізації віруючої особистості в сучасному суспільстві [7]); М. Пірен (вивчення релігійної соціалізації особистості у контексті формування духовних цінностей громадянського суспільства [8]); Л. Суятінова (дослідження впливу релігії на процес соціалізації особистості [9]), Н. Головач (аналіз релігійної соціалізації в умовах глобалізації культури [10]) та ін.

Метою цієї статті є з'ясування механізмів релігійної соціалізації, які застосовує Церква як на рівні суспільства в цілому, так і на особистісному рівні.

Реалізуючи цю мету, перш за все зазначимо, що релігійна соціалізація, на нашу думку, є важливою складовою воцерковлення, особистості, оскільки передбачає, як підкреслювалось вище, засвоєння духовних та релігійних норм та цінностей шляхом залучення до життя та діяльності Церкви. Яким же чином, за допомогою яких способів та механізмів відбувається процес засвоєння релігійних цінностей? Зазвичай виокремлюють «пасивне засвоєння», яке відбувається під впливом читання літератури, перегляду фільмів тощо, та «активне засвоєння», що передбачає безпосередню участь вірян у конкретних заходах, програмах, напрямках роботи Церкви.

Аналізуючи роль Церкви у поширенні духовних та моральних чеснот, у їхньому формуванні передусім у молодого покоління, ми звернулися до даних авторського якісного дослідження, проведеного у 2013 році (докладно результати цього дослідження представлені в: [11]). Цільову групу нашого дослідження склали молоді прихожани Української православної церкви Московського патріархату (УПЦ), Української православної церкви Ки-

ївського патріархату (УПЦ КП), Української греко-католицької церкви (УГКЦ), Римо-католицької церкви (РКЦ), Церкви євангельських християн-баптистів (ЦЄХБ), Церкви християн віри євангельської (ЦЄХВ) та Адвентисти сьомого дня (АСД). Зазначимо, що вибір респондентів зумовлений чисельністю церков, безпосередньою участю респондентів у житті релігійної громади, до якої вони себе відносять [11, с. 23].

Важливим напрямком діяльності Церкви як агента соціалізації є її позакультові практики. Використовуючи відповідне поняття замість терміну «поза культова діяльність», ми визначаємо позакультові практики як когнітивно-ментальний феномен, який актуалізується завдяки певній релігійній мотивації, цінностям, установкам і поведінці, спрямований на реалізацію основних завдань християнських церков як соціального інституту та формується завдяки взаємній типізації узвичаєних дій у контексті повсякденності як інтерсуб'єктивної реальності (див. про це докладніше: [12, с. 24]).

У ході дослідження нами був застосований метод глибинного інтерв'ю (усього було проведено 50 інтерв'ю), яке складалося із трьох блоків запитань: перший стосувався участі воцерковленої молоді у культових практиках християнських церков, другий - участі воцерковленої молоді у позакультових практиках християнських церков, до яких вони належать, третій - ролі позакультових практик у соціалізації сучасної молоді людини.

Звернемося до результатів, отриманих за допомогою останнього блоку запитань. Насамперед зазначимо, що участь у культових практиках, що підтвердили дані нашого дослідження, стосується насамперед відвідування храму, читання релігійної літератури, знання та застосування у повсякденному житті молитов, псалмів та інших релігійних текстів. Залучення молоді до позакультових практик полягає у її безпосередній участі у заходах Церкви, спрямованих на розв'язання суспільних проблем, на допомогу людям, які цього потребують. Найбільше уваги, на думку віруючої молоді, такій діяльності приділяють протестанти, хоча і у православних, і у католиків є напрями діяльності зазначеного характеру.

Дослідження показало, що участь православної молоді в позакультових практиках насамперед здійснюється в контексті функціонування молодіжних організацій, які створюються під патронатом Церкви, але є досить самостійними у визначенні напрямів своєї діяльності (наприклад, братства в УПЦ КП, това-

риства в УПЦ). У процесі спілкування з молоддю УПЦ КП вдалося з'ясувати її думку щодо впливу Церкви, зокрема позакультових практик, на формування особистості молодого віруючого. Позакультові практики, з погляду опитаних, «допомагають зростати духовно» (Наталія, 30 років), «формують позитивні риси характеру» (Андрій, 27 років) [11, с. 25].

На думку молодих прихожан УГКЦ, саме позакультові практики збагачують молоду людину духовно, позбавляють від впливу шкідливих звичок, що особливо актуально в сучасному суспільстві: позакультові практики «позитивно впливають не лише на тих, на кого спрямована діяльність, але й на самих учасників» (Ігор, 22 роки).

З погляду греко-католицької молоді, зацікавити людину взяти участь у позакультових практиках можливо, застосовуючи різні засоби, але найважливішими є особисте прагнення молоді людини, вплив ЗМІ, а також ініціатива самої Церкви [11, с. 27].

Переважна більшість опитаних прихожан РКЦ вважає, що віруючою людиною є та, яка є активним учасником церковної діяльності. З п'яти респондентів лише у двох обрання РКЦ було зумовлене вибором батьків, для інших цей вибір був зроблений з особистих причин: «шуканням Бога живого, прагненням спільноти однодумців» (Василь, 23 роки), «за покликом серця» (Ганна, 21 рік), «моя душа відпочиває, коли я на службі» (Оксана, 25 років) [11, с. 28].

На відміну від православної та католицької молоді, яка обирала конфесію, спираючись на сімейну традицію, молодь ЦХВС керувалися іншими мотивами, передусім власними переконаннями, які ґрунтуються на «зрозумілому та доступному читанні Біблії» (Галина, 21 рік); «богослів'я та форма служіння тут досить близькі до мого розуміння» (Дмитро, 30 років). Щодо позакультових практик, то респонденти підкреслювали свою прихильність до них, вказавши, що значну роль в актуалізації таких практик відіграє Церква, яка є «організацією, покликаною взаємодіяти із суспільством» (Дмитро, 23 роки). Окрім цього, головна мета позакультових практик, у розумінні молоді ЦХВС, полягає у наданні допомоги та піклуванні про людей, які цього потребують. До основних напрямів позакультових практик, які розвиваються у ЦХВС молодь віднесла культурно-просвітницькі заходи, профілактику шкідливих звичок, організацію дозвілля для дітей та молоді (літні табори), надання допомоги, матеріальної та моральної підтримки [11, с. 29].

Позакультові практики, на думку молоді ЦЄХБ, є не тільки важливою складовою цер-

ковної діяльності, але й необхідною умовою її розвитку на сучасному етапі. Завдяки позакультовим практикам актуалізуються цінності та норми, за якими живуть християни. З огляду на це, усі опитані молоді люди охоче та постійно беруть участь у позакультових практиках, яким ЦЄХБ приділяє особливу увагу, розвиваючи наявні напрями та формує нові.

У фокусі особливої уваги приходу ЦЄХБ знаходиться молодь, у тому числі молодіжні подружжя. Для цих категорій прихожан працюють два музичні гурти, тенісний клуб, клуб англійської мови, сформована лінія довіри, втілюється в життя проект «Тиждень подружжя» та відеопроєкт «Поговоримо про сім'ю». Саме в таких заходах брали участь респонденти, мотивуючи це потребою у саморозвитку, *«обов'язком перед Богом»* (Тетяна, 27 років), можливістю знайомства з іншими людьми зі схожими інтересами. Перелічені форми позакультових практик свідчать про те, що ЦЄХБ приділяє багато уваги молодому поколінню, його соціалізації. Такі практики, на думку респондентів, *«допомагають приймати правильні рішення»* (Олена, 24 роки), *«впливають на розвиток самосвідомості і самовдосконалення»* (Юлія, 20 років).

Реалізація АСД різноманітних позакультових практик та залучення до них молоді, як стверджують самі молоді люди, має позитивний і «корисний» характер, адже *«допомога людям є справжньою цінністю»* (Христина, 24 роки). Серед конкретних форм позакультових практик, в яких молоді люди брали участь, називалися такі: «Парковка», «Країна здоров'я», фестиваль «Я співаю для Ісуса», благодійний марафон «Бог багатий милосердям!», «Цигарку за цукерку» та ін. У цілому позакультові практики АСД орієнтуються на молоде покоління та популяризацію здорового способу життя [11, с. 30-31].

Таким чином, соціалізуючий вплив Церкви на молодь актуалізується завдяки реалізації нею численних програм, заходів, спрямованих на формування моральних якостей особистості. Засвоєння певних моральних цінностей, у тому числі релігійного характеру, здійснюється у процесі залучення молоді до конкретних заходів, які мають чітко визначену мету та спрямованість на конкретну цільову групу. Безумовно, що участь у церковних заходах носить добровільний характер, за своєю суттю є волонтерством, що у наш час набуває все більшої поширеності. Результати нашого дослідження свідчать, що церква здійснює велику роботу, переконуючи молодь у необхідності поширення релігійних та моральних чеснот як за посередництвом культо-

вих, так і позакультових практик. Звичайно, на мікросоціальному рівні формування особистості неабиякий вплив на цей процес має сім'я, адже у багатьох випадках саме сімейні традиції відвідування храму, дотримання релігійних ритуалів спонукала молодь до участі у позакультових практиках.

На наше глибоке переконання, говорити про соціалізуючий вплив Церкви можна лише за умов довіри населення, в тому числі молодіжних когорт, до цього соціального інституту. Щоб з'ясувати рівень довіри українців до Церкви, ми звернулися до результатів соціологічного дослідження «Релігія і Церква в українському суспільстві», проведеного Центром Разумкова у 2017 р. Як свідчать дані цього дослідження, Церква користується значною довірою у населення: понад 60% громадян висловили свою довіру до цього соціального інституту [2, с. 40]. Як зазначалось вище, сьогодні Церква не обмежується лише культовими практиками, але й активно розвиває позакультові практики, вочевидь це підвищує рівень довіри до неї. Традиційно найбільшою довірою користується Церква на Заході (понад 80% опитаних нами громадян довіряють Церкві). У Центрі, на Півдні та на Сході довіра до Церкви теж досить значна: 56,5%, 56,6% та 59,6%, відповідно [2, с. 40].

Цікавою є інформація щодо визначення ролі Церкви у сучасному суспільстві. Найбільшу підтримку отримало твердження про позитивну роль Церкви у сучасному українському суспільстві на Заході (понад 70%), у Центрі з цією думкою погодилися більше 49% респондентів, найнижчі оцінки позитивної ролі Церкви на Півдні та на Сході – 29,3% та 26,1%, відповідно [2, с. 42]. Така ситуація є практично незмінною і ймовірно пов'язана із традиційною релігійністю, якою відрізняється населення Заходу, на відміну від інших регіонів.

Яскравим свідченням доручення Церкви до вирішення актуальних проблем нашого суспільства є її активна участь у благодійній діяльності, зокрема в допомозі вимушеним переселенцям, родинам воїнів АТО та ін. Церква та релігійні організації України беруть участь у діях, спрямованих на звільнення українських заручників. Проте, на думку чверті опитаних в межах дослідження Центру Разумкова, Церква робить недостатньо для допомоги тим, хто її потребує; стільки ж респондентів підкреслюють, що окремі церкви та релігійні організації роблять усе можливе; 22,6% опитаних вважають, що ці організації могли б робити більше; 20,6% зазначили, що Церква робить усе можливе і від неї залежне для допомоги всім, хто її потребує; третина

українців не змогли визначитися з відповіддю на це питання. Що стосується регіонального розподілу, то і в цьому питанні рівень довіри, авторитет Церкви є найвищим на Заході. Діяльність Церкви, яку ми називаємо позакультовими практиками, зокрема допомога переселенцям найвище оцінили у цьому регіоні [2, с. 47].

Таким чином, соціологічні дослідження в черговий раз засвідчили більш високий рівень релігійності населення на Заході України, у порівнянні із іншими регіонами нашої країни. Саме там Церква отримує найбільшу підтримку. Ймовірно, що це пов'язано як із культовими практиками (наприклад з відвідуванням богослужінь: (кожен третій респондент на Заході відвідує церкву кожного тижня, тоді як у Центрі – 10, 7%, а на Півдні та Сході – 7,6% та 6,5%, відповідно), так і з позакультовими

практиками – здійсненням Церквою заходів, спрямованих на надання допомоги людям, які цього потребують [2, с. 35].

Підсумовуючи, зазначимо, що сьогодні Церква є соціальним інститутом, якому перш за все довіряють українці. Про це свідчать результати як якісних, так і кількісних досліджень. Основним чинником інтеріоризації особистістю релігійних та церковних норм та цінностей є її залучення до культових, так і до позакультових практик. Ініціюючи здійснення позакультових практик, Церква залучає вірян не тільки до активного релігійного життя, але й до вирішення актуальних суспільних проблем. Поєднання культових та позакультових практик у діяльності Церкви сприяє розвитку цього соціального інституту, підвищенню довіри до нього з боку населення.

Література

1. Україна-2014: суспільно-політичний конфлікт і Церква / (інформаційні матеріали). – К., 2014. – 28 с.
2. Церква, суспільство, держава у протистоянні викликам і загрозам сьогодення / (інформаційні матеріали). – К., 2017. – 48 с.
3. Безрогов В. Г. Социальное пространство личности. Религиозная социализация и осуществление права на веру в межпоколенных отношениях: XX век и перспектива / В.Г. Безрогов // Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://rl-online.ru/articles/4-02/206.html>.
4. Сабирова Г. А. Мусульманские идентичности и дискурсивная традиция ислама в постсоветской России / Г. А. Сабирова // Традиции и инновации в современной России. Социологический анализ взаимодействия и динамики. – М., 2008. – С. 457–494.
5. Сергеев А. О. Социально-педагогическая деятельность современных христианских приходов (на материале России и Германии): диссер. На соискание степени канд. пед. наук / А. О. Сергеев. – М., 1997.
6. Кон И. С. Социализация / И. С. Кон // Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://www.krugosvet.ru/articles/119/1011937/1011937fl.htm>.
7. Докаш В. Релігійні механізми соціалізації особистості та утвердження духовних цінностей і толеризації відносин громадянського суспільства / В. Докаш, М. Гарас // Релігія та Соціум. – 2015. – №1-2 (17- 18). – С. 178–185.
8. Пірен М. Утвердження духовних цінностей громадянського суспільства і релігійна соціалізація особистості / М. Пірен // Соціальна психологія. – 2005. – № 6 (14). – С. 31–41.
9. Суятінова Л. Вплив релігії на процес соціалізації особистості / Л. Суятінова // Соціальна психологія. – 2006. – №1 (15). – С. 84–93.
10. Головач Н. М. Релігійна соціалізація особистості у сучасному культурному просторі / Н.М. Головач // Міжнародний вісник: культурологія, філологія, музикознавство. – Вип. I (6). – 2016. – С. 21–25.
11. Любчук В.В. Воцерковлена молодь як суб'єкт позакультових практик сучасних християнських церков / В.В. Любчук // Український соціум. – 2014. – № 3 (50). – С. 22-34.
12. Любчук В.В. Внекультовые практики современных христианских церквей: понятие, феномены, типология / В.В. Любчук // Humanities and social sciences, III (8), Issue: 52, 2015. – С. 24–28.